

Mateusz Jezuit (UNIwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8225-2353>

Kontekst wojen XIII-wiecznej Kastylii w przekazie pierwszej części *Poema de Fernán González*

DOI: 10.25951/14251

STRESZCZENIE

Średniowieczny Półwysep Iberyjski był miejscem nieustannych konfliktów i przemian politycznych, których osią pozostawała walka o władzę, ziemię i religijną dominację. Artykuł analizuje pierwszą część *Poema de Fernán González* jako przykład literackiego świadectwa budowania kastylijskiej tożsamości politycznej i historycznej w XIII w. Szczególna uwaga poświęcona została sposobowi, w jaki tekst kształtuje wyobrażenie o przeszłości, gloryfikując bohaterów, eksponując wyższość Kastylii nad innymi królestwami chrześcijańskimi oraz przedstawiając ją jako narzędzie boskiego planu. Poemat nie tylko opowiada o dokonaniach hrabiego Fernána Gonzáleza, lecz także kreuje Kastylię jako wybraną przez Boga wspólnotę, której przypisana została szczególnie misja dziejowa. Autor, opierając się na analizie wybranych fragmentów utworu, wskazuje na ich propagandowy charakter, który współbrzmi z politycznymi ambicjami Alfonsa X, dążącego do objęcia korony cesarskiej i zjednoczenia Hiszpanii. Utwór zawiera również wyraźne przesłanie moralne, podkreśla cnoty takie jak: odwaga, posłuszeństwo, wiara i kontynuacja dziedzictwa przodków. Analiza poematu ukazuje jego znaczenie jako źródła pozwalającego zrozumieć kulturowe i polityczne konteksty XIII-wiecznej Kastylii.

SŁOWA KLUCZOWE: Kastylia, Półwysep Iberyjski, Fernán González, Alfons X, rekonkwista, epika rycerska.

SUMMARY

The Context of 13th-Century Castilian Wars in the Narrative of the First Part of the *Poema de Fernán González*

The medieval Iberian Peninsula was a place of constant conflict and political transformation, centered around the struggle for power, land, and religious dominance. This article analyzes

the first part of the *Poema de Fernán González* as a literary testimony to the construction of Castilian political and historical identity in the 13th century. Special attention is given to the way the text shapes a vision of the past-glorifying heroes, emphasizing Castile's superiority over other Christian kingdoms, and presenting it as an instrument of divine will. The poem not only recounts the deeds of Count Fernán González but also portrays Castile as a community chosen by God, entrusted with a special historical mission. Drawing on specific examples from the poem, the author highlights its propagandistic elements, which resonate with the political ambitions of Alfonso X, who aspired to the imperial crown and the unification of Spain. The work also conveys a clear moral message, emphasizing virtues such as courage, obedience, faith, and the continuation of ancestral legacy. The analysis demonstrates the poem's value as a source for understanding the cultural and political contexts of 13th-century Castile.

KEYWORDS: Castile, Iberian Peninsula, Fernán González, Alfonso X, reconquista, chivalric epic.

Średniowieczny Półwysep Iberyjski stanowił przestrzeń styku zróżnicowanych kulturowo, religijnie i etnicznie społeczności – chrześcijańskiej, muzułmańskiej i żydowskiej. Taka wielokulturowość, choć owocna w niektórych aspektach, generowała również napięcia polityczne i ideowe, które w narracjach epoki często uzasadniały potrzebę chrześcijańskiej rekonkwisty. Artykuł podejmuje analizę wybranych fragmentów pierwszej części *Poematu o Fernán Gonzálezie* jako przykładu literackiej legitymizacji działań militarnych i ideologicznych, podejmowanych m.in. przez władców Kastylii i Leónu w celu ugruntowania dominacji nad terytoriami uznawanymi za sporne. Szczególną uwagę poświęcono funkcjom propagandowym tekstu oraz sposobom budowania tożsamości politycznej i religijnej w kontekście XIII-wiecznej Kastylii.

Średniowiecze było okresem intensywnych konfliktów w omawianej części Europy. Za początek rywalizacji pomiędzy chrześcijanami a muzułmanami uznać możemy najazd ludów muzułmańskich z północnej Afryki w VIII w.¹ Kontynuacją tej wrogości jest kilkusetletnia rekonkwista, w której chrześcijanie stopniowo przejmowali inicjatywę. Zmagania toczyły się aż do zdobycia ostatniego muzułmańskiego przyczółku na Półwyspie Iberyjskim w XV w. przez Katolickich Królów². Okres wspomnianych wojen charakteryzował się zmienną równowagą sił – chwilową przewagę zyskiwały na przemian różne byty polityczne (chrześcijańskie królestwa, poza prowadzeniem walk z muzułmanami, nierzadko toczyły

¹ R. Collins, *Visigothic Spain*, 409–711, Oxford 2004, s. 101.

² F. García Fitz, *La Reconquista: un estado de la cuestión*, „Clio & Crimen Revista del Centro de Historia del Crimen de Durango” 6 (2009), s. 145.

boje również między sobą). Złożona sieć dynastycznych sojuszy, małżeństw politycznych oraz wewnętrznych konfliktów skutecznie uniemożliwiała konsolidację władzy i powstanie jednego dominującego państwa w regionie. Sytuacja zaczęła zmieniać się dopiero w XIII w., kiedy prym wśród chrześcijańskich królestw zaczęło zdobywać zjednoczone Królestwo Kastylii i Leónu. Połączone królestwa pod rządami Ferdynanda III prowadziły liczne wojny zakończone sukcesami. Po zdobyciu Kordoby (1236), Jaén (1245), Sewilli (1248) i innych miast (przypisywanych Ferdynandowi, choć jego syn, późniejszy Alfons X, jako książę koronny i zarządca Murcji również brał w części z nich czynny udział, zwłaszcza podczas kampanii sewilskiej³), po raz pierwszy od 711 r. na Półwyspie Iberyjskim nie istniały już niezależne muzułmańskie państwa. Emirat Granady stał się lennikiem korony kastylijskiej⁴. Być może brak realnego zagrożenia, pierwszy raz od stuleci, doprowadził do rozluźnienia szyków wśród rycerstwa, co wymagało przywołania i wzmacniania ideału „rycerskiego ducha”.

Alfons X Mądry (1221–1284)⁵ był królem Kastylii i Leónu od 1252 r. aż do swojej śmierci⁶. To w czasie panowania tego władcy języki: kastylijski (hiszpański) i galicyjsko-portugalski, nabierały większego znaczenia, zastępując łacinę zarówno w kancelarii królewskiej, jak i w twórczości poetyckiej. Podczas rządów Mądrego Króla nastąpił rozkwit wielu dziedzin naukowych (m.in. astronomia, matematyka)⁷, a także sztuki (Alfons X poza sprawowaniem mecenatu sztuki, również sam ją tworzył – np. *Cantigas de Santa María* – niektóre z ponad 400 tekstów skierowanych do Matki Bożej napisanych w języku galicyjskim⁸). Jak na *Rex litteratus* przystało, w kręgu jego dworu powstało wiele dzieł literackich różnego rodzaju: od utworów o charakterze artystycznym (np. wspomniane *Cantigas de Santa María*), przez utwory o charakterze naukowym (np. *Tablas alfonsíes* czy *Lapidario*), a kończąc na traktatach opisujących gry (np. traktat opisujący grę w szachy – *Libro de los juegos*). Nieocenionej wartości są prace, finansowanej przez władcę, toledań-

³ M. González Jiménez, *Alfonso X el Sabio*, Sevilla 2021, s. 46.

⁴ M. Malinowski, *Stosunki polityczne między Królestwem Kastylii a Emiratem Granady 1246–1275*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia historica” 67 (2000), s. 77.

⁵ J. Valdeón Baroque, *Alfonso X: la forja de la España moderna*, Barcelona 2003, s. 19, 220.

⁶ J.L. Martín, *Historia de España*, vol. 3, *Baja edad media*, Barcelona 1985, s. 48.

⁷ Część badaczy chętnie powtarza sformułowaną już w XVI w. ocenę, że Alfons, „badając niebo i obserwując gwiazdy, stracił ziemię”, odnosząc się do porażek militarnych i utraty królestwa na rzecz syna w wyniku buntu; M.A. Rodríguez de la Peña, *Rex excelsus qui scientiam diligit: la dimensión sapiencial de la Realeza alfonsí*, „IX Semana de Estudios Alfonsíes” (2014), s. 109.

⁸ M.P. Ferreira, *The Medieval Fate of the Cantigas de Santa Maria: Iberian Politics Meets Song*, „Journal of the American Musicological Society” 69 (2016), s. 296–297.

skiej szkoły tłumaczy. Jak pokazuje Manuel González Jiménez w publikacji poświęconej Alfonsowi, kastylijski władca, wspierając działalność toledańskich tłumaczy (a wręcz kierując ich działaniami), dążył do rozszerzenia horyzontu poznawczego kastylijskich elit intelektualnych, niespotykanego wówczas nigdzie indziej w Europie. W historiografii bywa nazywany „badaczem nauk i poszukiwaczem doktryn”⁹, gdyż zlecał tłumaczenia różnych tekstów z języka arabskiego na kastylijski. Niekiedy teksty te rozpowszechniane były dalej, na drodze kolejnych przekładów, z kastylijskiego na inne języki europejskie (np. francuski)¹⁰. Jak napisał ten sam autor nieco dalej, u podstaw działań Alfonsa stało pragnienie mądrości i wiedzy, a także potrzeba stworzenia narracji skierowanej do bardziej wykształconej grupy odbiorców. W tym celu chciał dostosować teksty powstałe w stylu żonglerów (*mester de juglaría*) do stylu uczonych (*mester de clerecía*), uzupełniając je o istotne, w kontekście jego polityki, elementy (m.in. *Poemat o Fernánzie Gonzálezie*)¹¹.

Alfons, jako władca Kastylii i Leónu, poprzez reformy prawne i kulturowe dążył do zjednoczenia Półwyspu Iberyjskiego w jeden chrześcijański organizm (nawiązując przy tym do „imperium” swojego przodka Alfonsa VII i wizygockiego królestwa sprzed najazdu muzułmanów). Wiąże się to więc z jego interwencją w Portugalii jeszcze przed objęciem tronu, kontynuowaną także w późniejszym etapie panowania (m.in. tzw. kwestia Algarve)¹², a także z dążeniami do rozszerzenia zwierzchności na Królestwa Nawarry i Aragonii. Zdawał sobie sprawę z zagrożeń płynących z bratobójczej walki „Hiszpanii pięciu królestw”¹³. Oczywiście według jego zamierzeń rdzeniem państwowości hiszpańskiej miała stać się Kastylia, która *de facto* rzeczywiście stała się politycznym i kulturowym centrum Hiszpanii kilkaset lat później (w okresie monarchii habsburskiej – zjednoczenie Hiszpanii). Wiedząc, że Alfons z powodzeniem przyznawał Kastylii centralne miejsce we wszystkich aspektach swojej polityki, warto zwrócić uwagę na historyczne przekazy z jego czasów jako na kluczowe źródła w historiografii tego południowego państwa. Kastylijska perspektywa promowana na jego dworze miała istotny wpływ na późniejsze narracje historyczne. Z tego powodu Ramón Menéndez Pidal pisał o Kastylii Alfonsa następująco: „Kastylia stworzyła naród,

⁹ *His. escodrinador de ciencias y requeridor de doctrinas*; M. González Jiménez, *Alfonso X*, s. 472.

¹⁰ Tamże, s. 473.

¹¹ Tamże, s. 478.

¹² Tamże, s. 63.

¹³ Tamże, s. 87. Dodatkowo w *Primera Crónica General* (rozdz. 813) Alfonsa X, po podziale królestwa przez Ferdynanda I, jego najstarszy syn, Sancho II, otrzymawszy Królestwo Kastylii, stwierdził, że „cesarstwo Hiszpanii nigdy nie powinno być podzielone”.

rozszerzając swoją myśl na całą Hiszpanię”¹⁴. Julio Valdeón Baroque zauważył, że „mały zakątek”, jak *Poemat o Fernánzie Gonzálezie* określa Kastylię, zapoczątkował przemiany, które niemal doprowadziły do zjednoczenia Hiszpanii (zwłaszcza za panowania dynastii Trastámara)¹⁵. Warto więc, badając historię Hiszpanii, pochylić się nad utworami o historycznej tematyce powstałymi w XIII w.

Przyglądając się dokładniej twórczości powstałej w XIII w., należy zwrócić uwagę na tzw. cykl kastylijski, którego częścią składową jest *Poemat o Fernánzie Gonzálezie*¹⁶. Wspomniany utwór epicki zawiera autorską wersję wydarzeń, do których doszło na Półwyspie Iberyjskim w X w., budując tym samym podwaliny pod narrację zawartą chociażby w *Primera Crónica General* powstałej na dworze Alfonsa X. Zarówno *Poemat*, jak i inne dzieła z tego kręgu czerpią z tradycji mówionej, przekazywanej w pieśni i recytacji, w formie legend i podań, być może niekiedy rozpowszechnianych przez wędrowne grupy żonglerów¹⁷. Ich wersje pisemne powstawały z opóźnieniem, od kilku do kilkuset lat po ich pierwszym ustnym ukształtowaniu. Oczywistym problemem dla poznania pierwotnego charakteru takiego utworu może być ewolucja jego treści w procesie oralnej transmisji. Mogło to prowadzić do funkcjonowania kilku wersji poematu w obiegu ustnym, a w konsekwencji do pewnych różnic w późniejszych wersjach pisanych. Innym istotnym problemem w badaniu tych tekstów jest również fakt, że część z nich nie przetrwała w stanie pozwalającym odtworzyć całość oryginalnego tekstu, nawet w wersji pisanej. Oczywiście prowadzone są próby zrekonstruowania zaginionych fragmentów (albo wręcz utworów mówionych sprzed ich spisania). Jednym z tych badaczy jest chociażby Vladimir Guerrero, który w artykule z 2001 r. pochyła się nad problematyką tzw. kultury oralnej w kontekście średniowiecznej

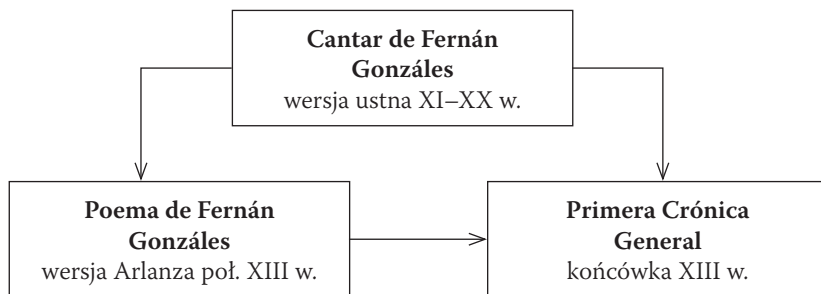
¹⁴ R. Menéndez Pidal, *Discurso en la Academia de la Historia*, Madrid, 1916. Za: M. Cardella de Iracheta, *Alfonso El Sabio*, Madrid 1946, s. 11. Zdanie to odzwierciedla kastylijskocentryczną perspektywę, dominującą w hiszpańskiej historiografii XIX i XX w. Choć dziś uznaje się je za uogólnione i nieprecyzyjne, trafnie wskazuje na procesy unifikacji prawa i kultury zapoczątkowane w czasach Alfonsa X, w których ramach instytucje kastylijskie zaczęły odgrywać centralną rolę w strukturze państwowej, a język kastylijski stopniowo zyskiwał status języka urzędowego na większą skalę niż wcześniej.

¹⁵ J. Valdeón Baroque, *El Reino de Castilla en la Edad Media*, Madrid 1968, s. 11.

¹⁶ Pozostałe to: *Los jueces de Castilla*, *Los siete infantes de Lara*, *La condesa traidora*, *El romance del infante García*, *Las mocedades de Rodrigo*, *El cantar de Sancho II*.

¹⁷ Wędrowni artyści średniowieczni – obwoźne grupy teatralne, często wykonujące utwory epickie, liryczne lub religijne, niekiedy przekazujące tradycję ustną; S. Sastre Ariza, *Guiraut de Riquer y Alfonso X el Sabio: distinguir en serio entre juglares y trovadores (una breve reflexión sobre la poesía de ayer... ¿de hoy?)*, „Toletum. Boletín de la Real Academia de Bellas Artes y Ciencias Históricas de Toledo” Extra 2 (2022), s. 210–211.

epiki kastylijskiej. Na przykładzie *Poematu o Fernánie Gonzálezie* rozróżnił utwory pisane i mówione (odpowiednio poematy i pieśni)¹⁸. Próbuje on zrekonstruować pierwotną postać pieśni, korzystając z poematów pozyskanych z różnych źródeł, tworząc przy okazji bardzo interesujący model zależności utworów, który w skróconej wersji został zaprezentowany na rysunku 1.

Rys. 1. Przekaz treści *Pieśni o Fernánie Gonzálezie* wg. V. Guerrero, *Literatura, oraltura y el cantar de Fernán González*, „Revista de poética medieval” 6 (2001), s. 34

Ustny przekaz pieśni o wcześniejszej, XIII-wiecznej, genealogii jest nieuchwytny ze względu na nietrwałą formę. Treść w nim zawarta przedstawiona może być na wiele różnych sposobów. Wersje utrwalone w postaci tekstu, chociaż niekiedy również różnią się nieco przekazem, mają trwałą, fizycznie zapisaną treść – przez to zdecydowanie mniej podatną na deformację. Wielość wersji omawianego poematu wpisuje się w model znany z XIII-wiecznych kronik kastylijsko-leońskich, takich jak *Primera Crónica General*¹⁹, *De rebus Hispaniae* czy *Chronicon mundi*, w których te same wydarzenia lub postacie przedstawione są w różnych wariantach narracyjnych, w zależności od intencji jej autora lub fundatora.

Bez zabierania głosu w dyskusji nad rekonstrukcją ustnej postaci poematu omówione zostaną jedynie jego zapisane wersje. Analizie poddane będą, wybrane przez autora niniejszego artykułu, fragmenty *Poematu o Fernánie Gonzálezie* stanowiące przykład kreowania przekazu historycznego w czasie rządów Ferdynanda III i Alfonsa X. Panowanie tych dwóch władców przypadło na okres ostatecznego

¹⁸ V. Guerrero, *Literatura, oraltura y el cantar de Fernán González*, „Revista de poética medieval” 6 (2001), s. 29.

¹⁹ Nawet w obrębie samej kroniki Alfonsa X występują istotne różnice, zarówno w treści jak i w przekazie, pomiędzy tzw. wersjami: prymitywną, krytyczną, rozszerzoną, a także tą szerzej znaną jako Kronika z 1344 r. Zob. A. Veiga, *Transmisión y genealogía textual del „Poema de Fernán González”*, „Moenia” 22 (2016), s. 167–169.

zjednoczenia królestw Leónu i Kastylii (unia personalna w osobie Ferdynanda III i jego następców). Trzynasty wiek był również stuleciem szczególnego rozwoju wielu dziedzin kultury i nauki. Podczas tego rozkwitu został, po raz pierwszy, zapisany poemat opowiadający dzieje tytułowego Fernána Gonzáleza, według *Poema de Fernán González* pierwszego hrabiego Kastylii i twórcy jej niezależności od Leónu. Za miejsce jego spisania uznaje się klasztor San Pedro de Arlanza²⁰, niedaleko Burgos w Starej Kastylii (*Castilla la Vieja*). Pierwszej transkrypcji tekstu dokonał najprawdopodobniej jeden z zakonników z tego klasztoru²¹. Cechą przemawiającą za przypisaniem autorstwa zakonnikowi jest również fakt napisania poematu tzw. stylem uczonych (*mester de clerecía*) z wykorzystaniem *cuaderna vía* (XIII-wieczny hiszpański styl wersyfikacji, cechujący się tym, że składa się z czterech wersów czternastozgłoskowych ze średniówką po siódmej sylabie, jest on również zwany aleksandrynem). Niektórzy badacze uważają, że występują tu ślady tradycji utworów powstających w kręgu żonglerów (*mester de juglaría*)²². Wersja pisana poematu o Fernanie Gonzalezie datowana jest na połowę XIII w. Ramón Menéndez Pidal szacuje powstanie zapisanej postaci tekstu na około 1255 r., chociaż w literaturze pojawiają się również daty takie jak 1250²³, 1251–1258²⁴. Chociaż nie ma zgody co do dokładnego czasu powstania zachowanej postaci tekstu (większość propozycji wskazuje na lata pięćdziesiąte XIII w.), to pewne jest, że tekst ten przetrwał do naszych czasów jedynie w pojedynczej kopii pochodzącej z pierwszej połowy XV w., przechowywanej w bibliotece mieszczącej się w San Lorenzo del Escorial²⁵ (sala rękopisów – syg. b-IV-21)²⁶. Upływ czasu oraz uszkodzenia fizyczne sprawiają, że tekst ten nie jest w pełni czytelny ze względu na jego fragmentaryczne uszkodzenia.

²⁰ Według kartularza klasztoru San Pedro de Arlanza Fernán González wystąpił jako fundator tegoż opactwa. Zob. *Carta de libertad y dotación del monasterio de Arlanza por Fernán-González (12 Enero 912)*, w: L. Serrano, *Cartulario de San Pedro de Arlanza, antiguo monasterio benedictino*, Madrid 1925, dok. 2, s. 5–10. Ponadto do 1835 r., kiedy to klasztor został skonfiskowany i poddany sekularyzacji, znajdował się tam grób hrabiego Kastylii; G. Martínez Díez, *El condado de Castilla (711–1038): la Historia frente a la leyenda*, vol. 1, Valladolid 2015, s. 443.

²¹ M.E. Alcatena, *Lo sobrenatural como impronta monástico-clerical en el Poema de Fernán González*, „Revista de Literatura Medieval” 29 (2017), s. 43.

²² M. Strzałkowska, *Historia literatury hiszpańskiej*, Wrocław 1966, s.32.

²³ J. M. Viña Liste, *Cronología De La Literatura Espanola. Edad Media: 1*, Madrid 1991, s. 42.

²⁴ I. López Guil, *Libro de Fernán González*, Madrid 2001, s. 23–24.

²⁵ A. Veiga, *Poema de Fernán González. Ante la reconstrucción lingüística de un texto poético castellano medieval*, „Itinerarios. Revista de estudios lingüísticos, literarios, históricos y antropológicos” 23 (2016), s. 194.

²⁶ <https://rbmecat.patrimonionacional.es/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=90> (dostęp: 14.02.2024).

Niekompletność poematu skutkowałą podejmowaniem przez niektórych badaczy prób jego rekonstrukcji w całości. Na szczęście dla badaczy i rekonstruktorów wiele z zaginionych wersów można odtworzyć, korzystając chociażby z *Primera Crónica General* (które to dzieło powstało niemalże w tym samym czasie). Alfons X, dostrzegając potencjał propagandowy poematu, nie omieszkiał włączyć go do budowanej przez siebie narracji historycznej. Niektóre strofy *Poema de Fernán González* zostały wykorzystane przy opracowaniu kroniki. Kilka końcowych fragmentów przekształcono w prozę, aby lepiej wkomponować tekst do dzieła Mądrygo Króla (rozdziały 717–720). Inne różnice pomiędzy wersją z Arlanza a tą zamieszczoną w kronice Alfonsa odnoszą się bardziej do kwestii conceptualnych. Tak jak starsze dzieło odwołuje się do emocji i poczucia wspólnoty, tak to drugie wykorzystuje poemat z intencją zakorzenienia historii Kastylii w dawnych wiekach i zaszczepienia przekonania o wizygockiej genealogii państwa²⁷.

W *Poema de Fernán González* można wyróżnić trzy główne części odpowiadające kolejnym etapom życia tytułowego bohatera. Pierwsza część przedstawia sytuację na Półwyspie Iberyjskim przed jego rządami. Opowiada o dawnych mieszkańcach tych ziem, Gotach, oraz o upadku chrześcijaństwa i nastrojach smutku i chaosu, które miały panować przed pojawieniem się Fernána. Fragment ten pełni funkcję wprowadzenia do opowieści o dokonaniach hrabiego Kastylii. Druga część koncentruje się już bezpośrednio na Fernanie Gonzalezie. Rozpoczyna się od proroctwa wygłoszonego przez mnicha Pelayo, zapowiadającego przyszłe sukcesy Fernána i naznaczenie go na przywódcę. Następnie ukazane są jego militarne sukcesy, zarówno nad muzułmańskimi najeźdźcami, jak i nad chrześcijańskimi rywalami, co ma ukazać jego wielkość i niezależność Kastylii. Trzecia część obejmuje czas uwięzienia Fernána po podstępie króla Leónu, najazd muzułmanów na León oraz ponowny konflikt z królestwem Nawarry, który ostatecznie doprowadził do podporządkowania Kastylii monarchii pampelońskiej²⁸.

²⁷ J. Aguado, *La Historia, la Reconquista y el protonacionalismo en el Poema de Fernán González*, „Arizona Journal of Hispanic Cultural Studies” 3 (1999), s. 28.

²⁸ Podział zaproponowany przez J.P. Kellera w artykule *The Structure of the Poema de Fernán González* z 1954 r., a następnie zaadaptowany przez J. Soto Vázquez (El comentario de textos en secundaria: ejemplo de la estructura del Poema de Fernán González, Tejulo 1 (2008)), wyróżnia w utworze trzy zasadnicze części: historię Hiszpanii od królów gockich, zwycięstwo nad Arabami i Nawarrą oraz historię wyzwolenia. W przywołanym podziale pierwsza część kończy się na strofie 158, a w niniejszym artykule została rozszerzona do momentu pojawienia się Fernána Gonzáleza. Jest to poemat opowiadający o kastylijskim hrabim, dlatego wydaje się bardziej odpowiednie podzielenie treści zgodnie z kolejnymi etapami życia tytułowego bohatera.

Na potrzeby niniejszego artykułu rozważania ograniczono do pierwszej części utworu (strofy 1–176), w którym przedstawione zostały „historyczne” konteksty nieporozumień i konfliktów w obrębie Półwyspu Iberyjskiego. W części pierwszej narracja rozpoczyna się od przybycia Gotów na te tereny we wczesnych wiekach średnich (strofy 14–34 i dalej) z zaznaczeniem, że przybyli oni z boskiego polecenia, stając się prawowitymi władcami tej ziemi. W tej części przedstawieni zostali wybrani gocy władcy aż do klęski Rodrigo i podboju Hiszpanii przez Maurów (strofy 71–76). Następnie opowiedziana zostaje ucieczka chrześcijan na północ i obwołanie Pelayo pierwszym władcą Asturii (strofy 115–121), królestwa, które stało się ostatnim bastionem chrześcijan na Półwyspie Iberyjskim. Problemem dla Asturyczyków, poza muzułmanami, okazali się również Frankowie z Karolem Wielkim na czele. Narracja *Poema de Fernán González* wspomina o żądaniach króla Franków wobec Alfonsa II, króla Asturii, który odmówił podporządkowania się, nie chcąc być niczym wasalem, płacenia trybutu ani oddania tronu (strofy 127–131). W poemacie znalazło się miejsce na opis bitwy pod Ronesvalles²⁹, a także bohaterskie czyny Bernarda del Carpio³⁰ (strofy 132–144). Końcówkę tej części stanowi pochwała Hiszpanii (strofy 145–156), a przede wszystkim Kastylii jako najwierniejszej sługi Pana (strofy 157–159). Dlatego też z tak zacnego ludu wyłonili się dwaj legendarni sędziowie kastylijscy: Nuño Rasura i Laín Calvo. Synem Nuña Rasury, według poematu, miał być właśnie Fernán González (strofy 163–165).

W tej części wybrane przeze mnie zostały niektóre fragmenty³¹ odnoszące się bezpośrednio do chrześcijańskiego dziedzictwa Hiszpanii, prześladowania ludności kastylijskiej przez różnych przeciwników, a także przewyłączenia zła, które skierowane było bezpośrednio przeciwko Kastylii. Na potrzeby niniejszej analizy wybrany odcinek również można podzielić na trzy części. Pierwsza stanowi pewien wstęp czy przedstawienie chrześcijańskiego dziedzictwa Hiszpanów, lecz także i Gotów. Druga część zawiera fragmenty, które wręcz demonizują wrogów chrześcijan z opisem tortur, których najeźdźcy mieli się dopuszczać wobec lokalnej ludności. Trzecia część kończy wcześniejsze cierpienia i przynosi nagrodę w postaci niezależności hrabstwa. Fragmenty te mają na celu wzbudzenie poczucia wspólnoty przeciwko obcemu kulturowo wrogo-

²⁹ Bitwa pod Ronesvalles, datowana na 778 lub, według niektórych późniejszych źródeł, 808 r., zakończyła się klęską wojsk frankijskich i śmiercią Rolanda; V.J. González García, *Bernardo del Carpio y la batalla de Ronesvalles*, León 2007, s. 23–24.

³⁰ W kastylijsko-leońskiej tradycji kronikarskiej przypisuje się udział w starciu pod Ronesvalles Bernardowi del Carpio, legendarnej postaci uznawanej za siostrzeńca króla Alfonsa II.

³¹ Do opracowania tych fragmentów wykorzystano edycję krytyczną J. Victorio z 1998 r.

wi. Przedstawiony został powód do dumy dla mieszkańców Hiszpanii, a zwłaszcza Kastylii. Sprawili oni, że ich lud, chociaż mały i przez wszystkich lekceważony, zdołał zwyciężyć. Fragmenty te stanowią przede wszystkim pochwałę Kastylii, która z perspektywy XIII-wiecznych pisarzy dążyła do objęcia prymatu w chrześcijańskim świecie – Bóg wysłał świętego Jakuba do Hiszpanii, żeby uczynić ją lepszą od Anglii i Francji (gdzie nie było żadnego apostoła) (strofy 154–156), a w całej Hiszpanii to Kastylija była najlepsza, dlatego Stwórca chciał uczynić ją wielką (strofa 157).

Analizując poemat, warto na początku zwrócić uwagę na formę prowadzonej przez autora narracji. Pierwsze słowa prologu można przetłumaczyć: „W imię Ojca, który wszystko stworzył, Syna, który narodził się z Dziewicy, i Ducha Świętego, który jest im równy, hrabiemu Kastylii chcę ofiarować tę prozę”³² (strofa 1). Tekst od początku ma wydźwięk religijny, przybierając w pewnych fragmentach formę modlitewnej inwokacji. Pojawia się również dedykacja dla postaci będącej jednocześnie głównym bohaterem poematu.

W ramach wprowadzenia narrator informuje, że najpierw chciałby przedstawić „naszych przodków” aż do pojawienia się Fernána Gonzáleza. Przodkowie w rozumieniu autora zamieszkiwali półwysep od starożytności. Mieszkańcy ci od zawsze byli wierni swoim przekonaniom, przez co musieli wiele wycierpieć. To cierpienie gloryfikuje „Hiszpanów”, stawiając ich na równi z apostołami i męczennikami, co sugerują strofy 9–10.

Desde los españoles a Cristus conosçieron, desde en la su ley bautismo rescibieron, nunca en otra ley tornar se non quisieron, mas por guarda d'aquesto muchos males sufrieron. Esta ley de los santos que oyeron predicada, por ella la su sangre ovieron derramada, apostoles e martires, esta santa mesnada, fueron por la verdat metidos a espada.	Od kiedy Hiszpanie poznali Chrystusa i otrzymali chrzest w Jego prawie, nie chcieli nigdy zmienić wiary na inną, lecz, aby ją zachować, musieli wycierpieć wiele zła. Prawo to [wiarę] usłyszeli głoszone przez świętych, dla tego prawa [wiary] ich krew została przelana; apostołowie i męczennicy, ten święty zastęp, zostali zabici mieczem za prawdę.
---	---

Poema de Fernán González (strofy 9–10)

³² „En el nonbre del Padre, que fizo toda cosa, del que quiso nasçer de la Virgen preciosa, e del Spiritu Santo, que igual dellos possa, del conde de Castiella quiero fer vna prossa”.

Mieszkańcy Hiszpanii, na wzór świętych, zdolni są do heroicznych wyrzeczeń w imię wiary, którą wyznają. Chociaż koncepcja mówiąca o bogobojności ludności zamieszkującej półwysep zawarta w tym fragmencie nie ma jednoznacznie wskazanych ram czasowych (określenie *desde el tiempo antigo* ze strofy 6 jest mało precyzyjne), to z pewnością możemy przyjąć, że nie mogli oni być chrześcijanami od zawsze. Siłą rzeczy wspomniana cecha była odnoszona do czasu po narodzinach chrześcijaństwa. Według tradycji pierwszym głosicielem nowej religii na Półwyspie Iberyjskim był Jakub Większy, który miał przybyć do Hiszpanii już w I w. i założyć pierwsze kościoły. Do brzegów zachodnich prowincji cesarstwa przybył również św. Paweł, a nowa religia szybko rozprzestrzeniła się w Hiszpanii³³.

Strofa 10 wskazuje na dużą liczbę męczenników za wiarę chrześcijańską. Wśród hiszpańskich męczenników najczęściej wymieniani są chociażby święci: Fruktuoz z Tarragony, Rufina i Justa z Sewilli, Emeteriusz z Calahorra, Engracja i Lambert z Saragossy, Eulalia z Barcelony, Wincenty z Avili, Leokadia z Toledo i Wincenty z Saragossy. Są to przykłady świętych męczenników sprzed 313 r.³⁴

Kolejnym etapem w historii chrześcijaństwa na Półwyspie Iberyjskim było panowanie pierwotnie wyznających arianizm Wizygotów. W poemacie nie ma mowy o arianizmie. Wizygoci byli „pochodzenia nie chrześcijańskiego, nie żydowskiego, ani pogańskiego” (strofa 16). Chociaż większość mieszkańców tych ziem identyfikowała się z tradycjami rzymskimi oraz z chrześcijaństwem wedle nicejskiego wyznania wiary, to Goci wyznawali tę samą religię, ale w jej odmiennej – ariańskiej – wersji (stąd określenie „nie chrześcijanie, ani poganie”). Ariańscy królowie gocy nie są, w tradycji przekazanej m.in. przez poemat, traktowani jako bezpośredni przodkowie Hiszpanów³⁵. Z perspektywy późniejszych autorów (np. Lucasa de Tuy i innych XIII-wiecznych kronikarzy) Goci stali się w pełni uznanymi przodkami od momentu przyjęcia katolicyzmu (porzucenie herezji i zrównanie praw Hiszpanów i Gotów przez króla³⁶) pod koniec VI / na początku VII w. za panowania Rekkareda (586–601)³⁷.

³³ J. Repollés Aguilar, *Historia de España*, Barcelona 1973, s. 69–70.

³⁴ Tamże, s. 71.

³⁵ Strofa 25 „Kiedy gocy królowie odeszli [...]”, następnym władcą został „Don Cindus” (Receswint, król Wizygotów w latach 649–672) (strofa 26).

³⁶ Lucas de Tuy, *Chronicon mundi*, Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis 74, ed. E. Falque, Turnhout 2003, s. 158.

³⁷ A. González García, *La imperialización de los reinos romano-germánicos: Los casos visigodo y vándalo*, „Antesteria: debates de Historia Antigua” 1 (2012), s. 366.

Poemat mówi o Gotach jako „nie chrześcijanach, nie żydach, ani wyznawcach prawa pogan” (strofa 16), którzy przybyli ze Wschodu wysłani przez Chrystusa (strofa 15). Świadczy to o ich specyficznym statusie wyznaniowym, który był trudny do sprecyzowania dla XIII-wiecznego autora poematu (i/lub wcześniejszych anonimowych autorów wersji ustnych). Chociaż rzekomo nie byli chrześcijanami, to jednak wypełniali boską wolę. Goci najechali najpierw Cesarstwo (strofa 17), a następnie Hiszpanię, podbijając cały półwysep (strofa 19). Pomimo że status ich wyznania był dosyć niejasny, to autor (i być może ludzie żyjący w tym samym czasie, co autor wersji pisanej) wierzyli, że ich przybycie było częścią boskiego planu. Jeszcze jako „niechrześcijanie” Goci wywodzić się mieli z rodu Magoga.

Venieron estos godos de partes de oriente	Ci Goci przybyli ze Wschodu,
Cristus los enbio, esta gent' combatiente;	to Chrystus wysłał ten waleczny/ wojowniczy lud;
del linax de Magog vino aquesta gente;	Z rodu Magoga pochodzi ów lud;
conquirieron el mundo, esto sin fallimiente.	Podbili świat i to bez wątpienia.

Poema de Fernán González (strofa 15).

„Ród Magoga” nawiązuje do biblijnego proroctwa Ezechiela (Ez 38–39). Magog wymieniany jest w Biblii kilkakrotnie: w Księdze Rodzaju (Rdz 10,2), w Apokalipsie (Ap 20,7–10), a także w Pierwszej Księdze Kronik (1 Krn 1,5). Według Księgi Ezechiela (Ez 38,2) Gog jest królem ludu Magog. Proroctwo zawarte w tej samej Księdze (Ez 38,18–23) wskazuje, że na końcu czasów rozpoczną wojnę przeciwko ludowi bożemu. Goga przedstawia się jako przywódcę, który stoi na czele „potęgi z Północy” – wrogo nastawionej do Izraela. Apokalipsa z kolei bezpośrednio utożsamia Goga z szatanem – wrogiem Kościoła. Inną narrację zauważyć możemy w Księdze Kronik (1 Krn 5,4), która wymienia Goga jedynie jako jednego z potomków Rubena – syna Jakuba. Księga Liczb zawiera inny wariant tego imienia: Agag (Lb 24,7). W kontekście ostatniej z przedstawionych ksiąg również nie traktuje się Goga jako kogoś złego. Część badaczy utożsamia go z amoryckim królem Baszanu³⁸.

³⁸ P. Kochanek, *Gog – eschatologiczny i realny wróg z Północy w literaturze patrystycznej i średniowiecznej*, „Vox Patrum” 79 (2021), s. 145–146.

Przedstawiony fragment poematu w pozytywny sposób przedstawia Magoga. Może to wykluczać utożsamianie przedstawicieli rodu Magoga z pojawiającą się w Księdze Ezechiela i Apokalipsie negatywną postacią. Narracja poematu kreuje wizję Gotów jednoznacznie pozytywną. Już Jordanes wywodził Gotów od Goga, nazywając ich również Scytami³⁹. Utożsamianie Gotów z Magogiem w poemacie może także nawiązywać do tradycji zapoczątkowanej przez św. Izidora z Sewilli. Biskup Sewilli w dziele *Historia Gotów, Wandalów i Swebów* (rozdział *Incipit Historia*) stwierdza, że naród Gotów jest narodem starożytnym, który pochodzi – jak się sądzi – od Magoga, czyli syna Jafeta. Zwraca również uwagę, że dawniejsi dziejopisowie niekiedy nazywali Gotów również Getami (zamiast Gog lub Magog)⁴⁰. Być może wynikało to z podobieństwa słów Gothi/Geti.

Narrację Jordanesa i Izidora przejmują również kastylijski dziejopis z XIII w. Rodrigo Jiménez de Rada w *De rebus Hispaniae*. Utożsamia Gotów ze Scytami i Getami, a co za tym idzie, uznaje ich za potomków Jafeta⁴¹. Wydaje się więc oczywiste, że nawiązanie do Magoga (strofa 15) mogło powstać wskutek podobieństw słów, a jednocześnie dawało to możliwość wpisania owego ludu do biblijnej genealogii, co w średniowieczu było powszechnie stosowane. Stwierdzić można, że Magog z Księgi Ezechiela nie jest tożsamy z postacią występującą w omawianym średniowiecznym dziele. Nazwanie Gotów ludem Magoga nie jest w takim wypadku sprzeczne z budowaną narracją o gockim narodzie wybranym. Ponadto utożsamienie Goga i Gota w dziele arcybiskupa Toledo z XIII w. mogło przyczynić się do takiej samej identyfikacji w arlandzkiej wersji poematu, która powstała zaledwie kilka lat później.

Opisane wyżej fragmenty odnoszą się, w pewnym sensie, do przedchrześcijańskiego (według poematu) dziedzictwa Gotów. Wizygoci, którzy przybyli do Hiszpanii, zostali natchnieni przez Ducha Świętego i zauważyli, że czczą bożków (strofa 20). Dlatego też prosili o nauczycieli, aby ich nauczano o wierze Chrystusa (strofa 21). Mieszkańcy Półwyspu Iberyjskiego starali się, aby każdy z Gotów mógł jak najlepiej poznać naukę którą oni sami przyjmowali za prawdziwą. Co ciekawe w strofie 22 wcześniejsze wyznanie Gotów zostało wprost nazwane herezją (*erejia*), gdyż nie byli ochrzczeni w „świętej wodzie”. Dopiero po przyjęciu

³⁹ Jordanes, *O pochodzeniu i czynach Gotów*, III.29, w: E. Zwolski, *Kasjodor i Jordanes. Historia gocka, czyli Scytyjska Europa*, Lublin 1984, s. 95.

⁴⁰ Izidor z Sewilli, *Historia Gotów, Wandalów i Swebów*, przeł. A. Foryt, Kraków 2017, s. 40–41, Isidorus Hispalensis, *Etymologiarum sive Originum libri XX*, ed. W.M. Lindsay, vol. 1, Oxford 1911, II.89.

⁴¹ R. Furtado, *Isidore of Seville and Rodrigo Ximénez de Rada*, „Medievalista” 34 (2023), s. 15.

właściwego chrztu stali się prawdziwym „światłem chrześcijaństwa”, co zawarte zostało w strofie 23 poematu.

Rescibieron los godos el agua a bautismo, fueron luz e estrella de todo el cristianismo; alçaron cristiandat, baxaron paganismo. El conde don Fernando fizo aquesto mismo.	Goci otrzymali wodę chrztu, byli światłem i gwiazdą całego chrześcijaństwa; Szerząc chrześcijaństwo, zwalczając pogaństwo. Hrabia Fernán również zrobił to samo.
---	---

Poema de Fernán González (strofa 23).

Goci otrzymali chrzest w obrządku rzymskim na przełomie VI i VII w. (około 587 r.)⁴². W rzeczywistości wzmianka o „przyjęciu chrztu” stanowi interpretację poetycką, zawartą w *Poema de Fernán González*, ponieważ Goci byli już wcześniej chrześcijanami, choć wyznawali arianizm. Dopiero podczas III Soboru w Toledo, który odbył się w 589 r., ogłoszono oficjalną konwersję całego królestwa Wizygotów na katolicyzm i przyjęcie doktryny nicejsko-chalcedońskiej. Konwersję zatwierdziła również część biskupów ariańskich⁴³.

Powyższy fragment poematu sugeruje ciągłość działań pomiędzy Gotami a Fernánem Gonzálem. Prowadzi to do zatarcia granic czasowych pomiędzy epoką wizygocką i realiami X w. Najprawdopodobniej autorowi poematu zależało na wykazaniu ciągłości działalności ewangelizatorskiej pomiędzy królestwem Gotów a hrabstwem Kastylii. W dalszej części poematu mógł nawiązywać bezpośrednio do władcy, który przyjął katolicyzm, a więc do Rekkareda, do czego niejednoznacznie nawiązuje strofa 24 poematu. Niestety pierwsza linijka tej strofy nie zachowała się w stanie pozwalającym na odczytanie jej treści, ale druga linijka rozpoczyna się od słów: „który był bardzo lojalny wobec tych, którym służył”. Zważając na to, że poprzednia strofa odnosi się do chrztu Gotów, a kolejne opowiadają już o katolickich Gotach, być może w brakującym fragmencie znalazło się imię władcy, który przyjął nową religię.

Konwersja na katolicyzm stała się punktem zwrotnym w poemacie. Dopiero od tego czasu Goci zostali uznani za przodków chrześcijańskich królestw. W strofie 25 następuje pewne oddzielenie „obcych” Gotów od „naszych” Gotów-Hiszpanów. Autor poematu informuje, że goccy królowie odeszli, a nowym

⁴² R. Collins, *Hiszpania Wizygotów, 409–711*, tłum. J. Lang, Warszawa 2007, s. 54.

⁴³ J. Strzelczyk, *Goci – rzeczywistość i legenda*, Poznań 2003, s. 223.

władcą został Don Cindo (Recceswint?) z rodu gockiego. Czas panowania Don Cindo pokrywa się z okresem działalności św. Eugeniusza (biskupa Toledo) i Izzydora z Sewilli. W kolejnych strofach przywołuje się następców Don Cindo: Wambę (rządził w latach 672–680)⁴⁴, Egikę (687–702)⁴⁵, Witizę (702–710)⁴⁶ i Rodriga (710–711)⁴⁷, którzy również wywodzą się od Gotów. Co ciekawe, poemat pomija innych potwierdzonych historycznie królów gockich.

Panowanie katolickich królów Gotów dało, wedle tradycji utrwalonej m.in. w analizowanym poemacie, chwilę wytchnienia mieszkańcom Hiszpanii. Okres ten w późniejszej literaturze jest przywoływany z utęsknieniem jako czas pomyślności i względnego spokoju. Oczywiście taki stan nie mógł trwać zbyt długo, gdyż chrześcijanie po najeździe muzułmanów znów musieli walczyć i oddawać życie za wiarę.

Ostatnim władcą królestwa Gotów był Rodrigo, który według autora poematu bronił chrześcijańskiej ziemi w bitwie na polu zwanym Sangonera, nad brzegiem rzeki Guadiana (strofa 78). Chrześcijanie zginęli, a król zaginął. Później odkryto grób Rodrigo w Viseu (strofy 84–85). Ci, co przeżyli, uciekli do Starej Kastylii (nazwa ta, użyta przez autora poematu w kontekście VIII w. stanowi anachronizm, ponieważ weszła do użycia znacznie później) oraz do Asturii, gdyż tam najeźdźcy nie potrafili dotrzeć przez jedyne wiodące tam wąskie i dobrze strzeżone przez chrześcijan przejście (strofy 87–88). Poemat określa czas najazdu arabskiego jako najgorszy dla chrześcijan, bo doświadczali wówczas największych krzywd (strofa 89).

Dentro en las iglesias fazian establias, fazien en los altares muchas fieras follias, rovavan los tesoros de las sacristanias, lloravan los cristianos las noches e los dias.	Wewnątrz kościołów budowali stajnie, dokonywali świętokradczych czynów na ołtarzach, rabowali skarby z zakrystii, chrześcijanie płakali nocami i dniami.
--	--

⁴⁴ R. Martínez Ortega, *Acerca de un comentario sobre el rey Wamba (672–680) y la Chronica Naierensis (s. XII)*, „Fortunatae: Revista canaria de Filología, Cultura y Humanidades Clásicas” 9 (1997), s. 215.

⁴⁵ S. Dümmer Scheel, „Cuestión Judía” en España durante el reino visigodo acusación de conjura contra el monarca bajo el reinado de Egica (694), „Revista de Historia y Geografía” 20 (2007), s. 103.

⁴⁶ A. Pierre Bronisch, *Precisiones sobre algunas informaciones históricas en la „Crónica de Alfonso III”*, „Edad Media: revista de historia” 12 (2011), s. 64.

⁴⁷ R. Collins, *Hiszpania Wizygotów*, s. 89.

Quiero vos dezir cosa que fizo retraer: predien a los cristianos, mandavan los cozer, fazian semejante que los ivan a comer por tal que les podiessen mayor miedo meter. Tenian otros presos, dexavan los foir por que veien las penas a los otros sofrir, avian por do ivan las nuevas a dezir. Dezian e afirmavan que los vieran cozer, cozian e asavan omnes pora comer; quantos que lo oian ivan se a perder, non sabien, con grand miedo, adonde se asconder.	Chcę wam powiedzieć coś godnego naganym: pojmanyh chrześcijan kazali gotować [żywcem], udając, że chcą ich zjeść, żeby ich jeszcze bardziej przestraszyć. Mając innych więźniów, pozwolili im uciec, aby ci, ujrawszy, jakich tortur doświadczają pozostali, poszli i rozgłosili wieści o tym Powiedzieli, że widzieli, jak [ich] gotowali [żywcem], że gotowali i piekli ludzi, aby ich zjeść; Wszyscy, którzy to usłyszeli, byli przerażeni, nie wiedzieli gdzie iść ani gdzie się ukryć.
--	---

Poema de Fernán González (strofy 90–93).

Część odnosząca się do zniszczenia Hiszpanii zawarta jest w strofach 89–104. Z kolei strofy 90–93 stanowią opowieść o prześladowaniu hiszpańskich chrześcijan. Obraz przywoływany w przytoczonym fragmencie poematu stwarza atmosferę strachu i smutku. Przekaz informuje o bezwzględności najeźdźców, którzy pozbawieni są ludzkich cech i uczuć. Miejsca święte dla chrześcijan były beczeszczone i rabowane. Arabowie wykazywać się mieli okrucieństwem, które doprowadzało Hiszpanów do szaleństwa. Chrześcijanie byli prześladowani i więzieni (strofa 92). Pojawiają się wzmianki o występujących przypadkach kanibalizmu⁴⁸ (strofa 93). Hiszpanie tracili domy i majątki (strofa 92), zmuszeni byli uciekać w góry. Nastąpił ogromny głód, wielu ludzi zmarło. Osoby, które kiedyś posiadały majątki, teraz stały się nikim (strofa 97). Zabijano matki trzymające swoje małe dzieci (strofa 95), a 100 kastylijskich dziewcząt miało być oddanych Almanzorowi (strofa 104). Ostatni wątek wiąże się z jedną z wersji o legendarnym

⁴⁸ Warto zwrócić uwagę, że inne kastylijsko-leońskie kroniki (*Chronicon Mundi* II,4; *Primera Crónica General*, rozdz. 560) również wspominają o „plotkach” dotyczących kanibalizmu, jednocześnie podkreślając, że informacje te nie są prawdziwe.

hołdzie 100 dziewic⁴⁹. Autor *Poema de Fernán González* ponownie posługuje się anachronicznym odniesieniem, wprowadzając postać Almanzora, historycznie żyjącego w latach 939–1002⁵⁰, w kontekst wydarzeń wcześniejszych. W poemacie może pełnić on funkcję symboliczną, łączącą treść historyczną z legendarną, a zarazem stanowi uosobienie archetypowego muzułmańskiego przywódcy.

Wspomniana legenda opowiada o tym, że po śmierci króla Asturii Alfonsa I (739–757)⁵¹ w kraju nastąpiła anarchia, a muzułmanie zaczęli przejmować coraz większe chrześcijańskie tereny. Gdy wydawało się, że królestwo Asturii chyli się ku upadkowi, król Aureliusz zawarł z najeźdźcą układ, zgodnie z którym co roku chrześcijanie musieli oddawać 25 szlachetnie urodzonych dziewic. Jednak i ten władca wkrótce zmarł, a wykorzystując słabość chrześcijan, Arabowie wpłynęli na wybór Mauregato na nowego władcę Asturii – syna Alfonsa I z nieprawego łoża⁵². Nowy władca pozostał pod protekcją arabskich zwierzchników. W zamian za ochronę zwiększył daninę do 100 dziewic (50 ze stanu szlacheckiego i 50 ze stanu nieszlacheckiego). Przez okres jego panowania umowa pozostawała niezmienna, co wywoływało bunt wśród poddanych uważających to postępowanie za haniebne i grzeszne. Bogu bardzo nie podobało się przekazywanie niewinnych dziewcząt pogańskiemu ludowi (muzułmanom), dlatego kolejnemu władcy – Ramiro – objawił się we śnie św. Jakub. Święty poprowadził chrześcijan do bitwy (bitwa pod Clavijo) przeciwko Maurom. Zwycięstwo we wspomnianej bitwie doprowadziło do zniesienia obowiązku oddawania dziewic w formie trybutu muzułmanom⁵³.

Zniszczenie Hiszpanii stanowiło karę za grzechy i szansę nawrócenia dla chrześcijan, którzy zapomnieli o swojej wierze. Chociaż autor poematu przedstawia pełne grozy obrazy, to jednocześnie stwierdza, że „Bóg dał nam Hiszpanię, ale nie wiedzieliśmy, jak ją zachować. [...] Jeżeli teraz czujemy przez to ból, to dobrze, bo na to zasłużyliśmy [...]” (strofa 98), albo „Zawiedliśmy Boga, więc on o nas

⁴⁹ His. *tributo de las cien doncellas*.

⁵⁰ L. Bariani, *Almanzor*, San Sebastián 2003, s. 52.

⁵¹ J. Escalona, *Family Memories: Inventing Alfonso I of Asturias*, w: *Building Legitimacy: Political Discourses and Forms of Legitimation in Medieval Societies*, eds I. Alfonso, H. Kennedy, J. Escalona, Leiden 2004, s. 224.

⁵² Wydanie: *El tributo de las cien doncellas*, red. M. Fernandez y Gonzalez, Madrid 1853, s. 104–105.

⁵³ J.A. Quijera Perez zauważa cechy wspólne pomiędzy legendą o 100 dziewicach a mitem o Tezeuszu i przekazywaniu w ramach daniny 7 chłopców oraz 7 dziewczyn w ofierze Minotaurowi; J.A. Quijera Perez, *El tributo de las cien doncellas. Un viejo mito mediterraneo*, <https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/el-tributo-de-las-cien-doncellas-un-viejo-mito-mediterraneo/html/> (dostęp: 10.03.2024).

zapomniał [...] Przez to, że oddaliliśmy się od Boga, on oddalił się od nas, w ten sposób stracone zostało dobro przyniesione przez Gotów” (strofa 100). Kastylijczycy stanowią grupę ludzi, którzy pomimo złego traktowania, małej przestrzeni życiowej, braku pożywienia i ogromnego strachu pozostali „ufni w miłosierdzie Chrystusa”, prosząc Go o ocalenie (strofa 103). Potwierdzeniem ich wiary są strofy od 104 do 114, które przybierają modlitewną formę przypominającą litanie. Wymieniając podczas tej modlitwy świętych, których Bóg ochronił przed śmiercią (św. Piotra na morzu, Marinę przed smokiem, Dawida od lwów itd.), autor prosi o darowanie win także Kastylijczykom – wiernym sługom Boga.

Przedstawienie w poemacie scen cierpienia spowodowanego grzechami może budzić skojarzenia z piekłem (lub czyścem?). Muzułmanów porównuje się do sił zła – „Bóg dał wówczas grzechowi wielką moc [...]” (strofa 101). Sceny zniszczenia świata chrześcijan na Półwyspie Iberyjskim łączą się z sugestią pokuty i nauką o konieczności odzyskania przychylności Stwórcy. Fragmenty przedstawione powyżej (strofy 90–93) z perspektywy XIII-wiecznego odbiorcy (niezależnie od formy przekazu) mają moralizatorski wymiar.

Należy również pamiętać, że pierwotna wersja poematów była wersją mówioną, a więc taką, która mogła ewoluować na przestrzeni wieków. Do XIII w. mogła zachować się pamięć o strasznym postępowaniu muzulmanów. Pieśni wykonywane publicznie, dla liczniejszej publiczności, mogły zdecydowanie bardziej przyciągnąć słuchacza opowieścią, która szokuje i wpływa na emocje. Uderzanie w świętości i elementy owiane pewnym rodzajem tabu prowadzi do zjednoczenia się przynajmniej na płaszczyźnie emocjonalnej przeciwko wspólnemu zagrożeniu, którym jest grzech-muzułmanin-najeżdźca.

Zestawienie grzechu i muzulmanina zostało przywołane nie bez powodu, gdyż tylko w konfrontacji z wyznawcami islamu zostało w tekście użyte określenie „Bóg dał wówczas grzechowi wielką moc [...]” (ze strofy 101⁵⁴). Nieco inne sformułowania zastosowano względem Franków, którzy wówczas również, według poematu, najechali chrześcijańską część półwyspu. W przypadku Karola i frankijskiej armii najazd został nazwany szaleństwem, a jego porażka plagą (dosłownie: „[...] gdyż była to nadchodząca plaga jego [Karola] losu”) (strofa 131)⁵⁵, a nie grzechem. Starcia z Arabami z południa nie były bowiem jedynym zmartwieniem „dobrych ludzi”. Zaledwie kilkanaście strof dalej (po strofach przedstawiających kolejnych władców od Pelayo do Alfonsa II) pojawiają się wrogowie z północy – Frankowie, którymi władał Karol. Król Alfons nie chciał konfliktu królestwa Hiszpanii z Francją (stro-

⁵⁴ Oryg. „Diera Dios essas oras grand poder al pecado”.

⁵⁵ Oryg. „[...] ca fue essa venida plaga de su ventura”.

fa 130) – użyte zostało określenie „królestwa Hiszpanii”. Przybycie Karola wraz ze swoim wojskiem do Kastylii (wymieniona została nie Hiszpania jako całość, lecz konkretnie Kastylia) w poemacie nazywane zostało szaleństwem (strofa 131). Bez zagłębiania się w szczegóły autor wspomina bardzo dotkliwe straty i porażki Francuzów, dla których błogosławieństwem byłoby nieprzeprowadzanie się do Hiszpanii (strofa 136). Karol pomylił się, myśląc, że jest w stanie opanować Półwysep Iberyjski (strofa 133), przez co wielu jego rycerzy już nigdy nie wróciło do miejsc, w których się urodzili. Na straży Hiszpanii stał Bernardo del Carpio – „zabójca francuskich królów i wpływowych ludzi [...]” (strofa 134).

W tekście występuje zasadnicza różnica pomiędzy Arabami a Frankami. Muzułmanie zostali przedstawieni jako zło wcielone, które jest karą za grzechy. Ludzie Karola zaś zaprezentowani zostali jako głupcy i szaleńcy, którzy nie są w stanie opanować Kastylii. Autor zdaje sobie sprawę z tego, że Francuzi służą temu samemu Bogu, ale nie mogą oni równać się z Hiszpanami – utożsamianymi z następcami i współbraćmi apostołów. Być może konflikt z państwem Franków miał posłużyć do wykazania wyższości Hiszpanii nad innymi chrześcijańskimi państwami. Potwierdzeniem tej tezy wydaje się część poświęcona pochwie Hiszpanii. W strofach 145–156 następuje prezentacja argumentów przemawiających za tym, że to Hiszpania (chodzi o terytorium, nie królestwo tym razem) jest najlepsza na świecie, gdyż jest to kraina, w której niczego nikomu nie brakuje. Klimat jest umiarkowany, jest tu len i wełna, воск, są tereny łowieckie oraz obfitujące w ryby morza i rzeki, kraina bogata w oliwę, chleb i wino, znajdziemy tam złoto, żelazo oraz srebro. Jest to ziemia, którą Bóg wywyższył, i „ani Anglia, ani Francja nie są pod tym względem lepsze” (strofy 148–151). Hiszpania to także miejsce, gdzie są najlepsi rycerze (strofa 152). Autor wymienia dalej: „Bóg bardzo chciał uczcić Hiszpanię, więc wysłał tu Świętego Apostoła; Anglia i Francja też chciały być wywyższone, ale wiadomo że tam nie ma żadnego apostoła” (strofa 154). Stwórca zesłał do Hiszpanii wielu świętych i męczenników, wiele świętych dziewic, wielu wyznawców. W strofie 156 autor tekstu zwraca się bezpośrednio do odbiorcy: „[...] ci z was, którzy zamieszkujecie w Hiszpanii, jesteście lepsi, jesteście mądrymi ludźmi, dziedziczycie umiar, dzięki czemu zyskujecie wielką sławę na całym świecie”⁵⁶.

Podczas gdy Hiszpania jest najlepsza na świecie (jako kraina), to w niej najlepsza jest Kastylia (ludzie):

⁵⁶ „[...] sodes mejores los que España morades, omnes sodes sesudos, medida heredades, d'esto por todo el mundo muy grand preçio ganades”.

Pero de toda España Castiella es mejor,	Ale z całej Hiszpanii Kastylija jest najlepsza,
por que fue de los otros el comienço mayor,	ponieważ była największym początkiem pozostałych,
guardando e temiendo sienpre a su señor, quiso acreçentar la assi el Criador.	zawsze strzegąc i bojąc się swego Pana, dlatego Stwórca chciał ją wywyżżyć.
Aun Castiella Vieja, al mi entendimiento, mejor es que lo al, por que fue el çimiento,	Stara Kastylija zaś, według mojego mniemania, jest lepsza niż pozostałe [kraje], bo to była podstawa [rekonkwisty],
ca conquirieron mucho maguer poco convento: bien lo podedes ver en el acabamiento.	Bo [Kastylijczycy] zdobyli tak wiele, chociaż byli tak nieliczni, co można zobaczyć na końcu.

Poema de Fernán González (strofy 157–158)

Autor wypowiada się z perspektywy późniejszej niż wydarzenia opowiedziane w poemacie (najprawdopodobniej XIII w.), gdyż w tekście Kastylija już osiągnęła sukces (wyprzedzając narrację – początki hrabstwa Kastylii znajdują się w dalszej części opowiadania). Również określenie „Stara Kastylija” (*Castilla la Vieja*) potwierdza późniejszy okres powstawania tego fragmentu poematu, gdyż zaczęto go używać dopiero po stopniowym podporządkowywaniu południowych ziem, między zdobyciem Toledo w 1085⁵⁷ r. a bitwą pod Las Navas de Tolosa w 1212 r.⁵⁸, czyli terenów tzw. Nowej Kastylii. Uwydatnia się tu narracja, w której to Stwórca wybiera Kastylijczyków/Hiszpanów, ponieważ oni są bogobojni i wierni.

Pochwała Hiszpanii (strofy 145–156), a następnie pochwała Kastylii (strofy 157–159) nawiązują w oczywisty sposób do pochwały Hiszpanii zawartej w *Historii królów Gotów, Wandalów i Swebów* Izydora z Sewilli (*Prolog*⁵⁹). Półwysep Iberyjski jest tam nazwany ozdobą świata, która obfituje w łaski i płodność natury. Hiszpański klimat nie pali mocnym słońcem ani nie doskwiera mrozem. Hiszpania bogata jest w drogocenne metale, w najlepszą zwierzynę łowną oraz najlepsze łowiska, a ludzie, których wydała ta ziemia, szczytą się szlachetnością i sprawiedliwością. Hiszpanie to najwspanialszy z gockich narodów, który pa-

⁵⁷ M.A. Rodríguez de la Peña, *Rex strenuus valde litteratus: Strength and Wisdom as Royal Virtues in Medieval Spain (1085–1284)*, w: *Princely Virtues in the Middle Ages, 1200–1500*, eds I. Bejczy, C.J. Nederman, Turnhout 2007, s. 33.

⁵⁸ J. Valdeón Baroque, *El Reino de Castilla*, s. 43.

⁵⁹ Izydor z Sewilli, *Historia Gotów*, s. 36–37.

nować będzie w szczęściu i pomyślności⁶⁰. Uwzględniono identyczne elementy opisu co u Izydora (zwierzyna, ryby, metale szlachetne itd.). Zarówno w jednym, jak i w drugim utworze autor wychwala przestrzeń zamieszkiwaną przez bohaterów swoich dzieł. Izidor z Sewilli nobilituje znamienity lud Gotów, w poemacie w bardzo podobny sposób wychwala się Kastylijczyków. Zważając, że w poemacie Izidor zostaje określony (obok św. Eugeniusza) pasterzem Hiszpanii (strofa 26), nie można wykluczyć, że tekst biskupa Sewilli był znany autorowi (czy też autorom) poematu.

Jak już zostało wcześniej ustalone, uznanie na poziomie tekstu poematu Gotów za Hiszpanów odnosiło się do okresu po przyjęciu przez nich katolicyzmu. Od tego momentu do czasu śmierci Alfonsa II zbiorowy bohater poematu jest określany właśnie jako Hiszpanie. Wówczas „Hiszpanie będąc w wielkim bólu, pozostawali ze sobą skłócenii [...]”. A gdy Kastylijczycy zobaczyli, że kłótnia ta do niczego nie prowadzi, wybrali swojego władcę, który nimi rządził (strofy 159–161).

Wybrano właściwie dwóch władców, którzy nazywani byli sędziami (*alcaldes*⁶¹) – ta część utworu zawiera legendę o Sędziach Kastylijskich. Autor przedstawia ich z imienia, są to Don Nuño i Don Laín, z którego rodu wywodzi się Cid Campeador⁶² (strofa 165). Przedstawiona w poemacie wizja, w której sprawujący władzę nie są królami, lecz przyjmują tytuł sędziów, może stanowić nawiązanie do sędziów ze Starego Testamentu. Biblijnych sędziów powoływano do sprawowania władzy nad Izraelem, zanim ustanowiona została monarchia. Sędziowie w Księdze Sędziów wybierani są przez Boga i są pośrednikami pomiędzy Nim a ludem (Sdz 2,16–19).

Sędziowie mieli poparcie wśród Kastylijczyków, dlatego też po ich śmierci władzę przejęli przedstawiciele ich rodów zgodnie z ustalonym podziałem władzy (Nuño zajmował się sprawami administracyjnymi, a Laín – wojennymi). Dlatego kolejnym sędzią został Gonzalo Núñez (syn Nuña Rasury), który miał trzech synów: byli to Diego González, Rodrigo i Fernando (strofy 166–167). Po

⁶⁰ Tamże, s. 38–39.

⁶¹ Alcad (*alcalde*) oznacza burmistrza lub sędziego. Słowo zaczerpnięte z języka arabskiego (*al-qāḍī*), w którym oznacza sędziego; E. Losada Badía, *Latinidad de alcaide y de alcalde*, „Revista de Filología de la Universidad de La Laguna” 15 (1997), s. 121–122.

⁶² El Cid to na wpół legendarny symbol kastylijskiego rycerza i bohater narodowy. Żył w XI w., zasłynął jako zdobywca Walencji, a jego życie zainspirowało średniowiecznych autorów do stworzenia *Poema de mio Cid*. Niedawno na polskim rynku ukazała się publikacja J. Mendyk pt. *Dwie twarze bohatera. Rodrigo Díaz a jego wizerunek w „Pieśni o Cydzie”*, Kraków 2023.

śmierci ojca władzę przejął najstarszy z braci. Po jego odejściu urząd otrzymał średni z braci, lecz i on zmarł. Rodrigo, umierając, przekazał całą ziemię swojemu bratu – Don Fernando (strofy 169–170). Autor poematu określa ówczesną Kastylię „małym zakątkiem”, a godność sędziego nazywa urzędem biednym. Podczas rządów Fernána Kastylię z ubogiego *alcaldía* (okręgu lub urzędu sędziowskiego) została wywyższona do rangi hrabstwa, a następnie do statusu głowy królestwa („Z ubogiego *alcaldía* uczynili hrabstwo, a potem przekształcili je w głowę królestwa”) (strofa 173)⁶³.

Ovo nonbre Fernando esse conde primero, nunca fue en el mundo otro tal cavallero;	Imię tego pierwszego hrabiego brzmiało Fernando, takiego rycerza nie było nigdy na świecie;
este fue de los moros un mortal omicero, dizien le por sus lides el vuestre carnicero.	To był śmiertelny zabójca Maurów, za jego walki nazywali go sępem i rzeźnikiem.
Fizo grandes batallas con la gent descreida,	Toczył wielkie bitwy z niewiernym ludem
e les fizo lazarar a la mayor medida,	i zadał mu największe cierpienia,
ensancho en Castiella una muy grand medida, ovo en el su tiempo mucha sangre vertida.	w ogromnym stopniu rozszerzył Kastylię, za jego czasów przelano wiele krwi.
El conde don Fernando, con muy poca compaña – en contar lo que fizo semejarie fazaña – mantovo sienpre guerra con los reys d’España non dava mas por ellos que por una castaña.	Hrabia Don Fernando, mając bardzo niewielu towarzyszy – opowiedzieć wam, czego dokonał, wydawałoby się wyczynem – zawsze prowadził wojnę z hiszpańskimi królami i nie dawał za nich więcej niż jednego kasztana.

Poema de Fernán González (strofy 174–176)

Strofa 174 *Poema de Fernán González* nazywa tytułowego bohatera „pierwszym hrabią Kastylii”. Niemniej jednak nie był jej pierwszym zarządcą. Informacje zawarte w innych kronikach (np. w *Crónica de Alfonso III*, *Crónica de Sampiro*, *Anales Castellanos Primeros* i w różnego rodzaju kartularzach klasztornych) wspominają imię Rodriga (860–873)⁶⁴ jako pierwszego zarządcy ziem wokół Burgos⁶⁵. Niektóre opracowania naukowe podają imiona 15 hrabiów i hrabiny

⁶³ „[...]d’un alcaldia pobre fizieron condado, tornaron la despues cabeça de reinado”.

⁶⁴ G. Martínez Díez, *El condado de Castilla*, s. 157.

⁶⁵ Arabskie źródła wspominają Rodriga jako zarządcę przygranicznych ziem znanych jako *al-Qila*. W chrześcijańskich źródłach występuje siedmiokrotnie, przy czym jak zauważa G.

w Kastylii⁶⁶ między 816 a 931 r.⁶⁷ Najstarszy znany dokument, w którym Fernán González występuje jako hrabia w Kastylii (*comite in Castella*), pochodzi z 932 r. i znajduje się w kartularzu klasztoru Cardeña⁶⁸. Nieścisłości co do tytułu „pierwszego hrabiego Kastylii” brać się mogą stąd, że Fernán González zjednoczył wiele rozproszonych terytoriów (m.in. Burgos, Larę, Kastylię, Álavę, Cerezo i Lantarón), utożsamianych później z obszarem tzw. Starej Kastylii (*Castilla la Vieja*), włączając je do hrabstwa Kastylii⁶⁹ (co zawarte jest w strofach 175 i 176), tym samym, według poematów, uniezależniając się od władców Leónu. Niemniej jednak to także może być pewnym dopowiedzeniem lub nadinterpretacją autora poematu, gdyż obecnie hiszpańscy historycy zgadzają się ze sobą, że Kastylia nie stała się wówczas osobnym bytem politycznym⁷⁰. Mit o niezależności został stworzony na potrzeby legendy, prawdopodobnie w czasach panowania Ferdynanda III i Alfonsa X w XIII w., mając na celu podniesienie prestiżu Kastylii.

W cytowanym wyżej fragmencie pojawia się również informacja o konfliktach rządzonej przez Fernána Kastylii z innymi chrześcijańskimi władcami Półwyspu Iberyjskiego. Przede wszystkim chodzi tu o królestwo Nawarry, lecz również konflikt z królestwem Leónu, od którego Kastylia próbowała się uniezależnić, co szerzej opisano w dalszych częściach poematu.

Według poematu Fernán uważał, że pozostali chrześcijańscy władcy Hiszpanii są warci nie więcej niż „kasztany”. Prezentuje to opinię autora o nich jako mało

Martínez Díez, cztery z nich to późniejsze falsyfikaty. Spośród trzech autentycznych, dwa pochodzą z *Codex Emilianense* klasztoru San Millán de la Cogolla, a jeden z klasztoru San Pedro de Tajeda. W dokumencie datowanym na 862 r. (900 ery hiszpańskiej) widnieje zapis: „Facta carta in era DCCCC regnante Roderico comite in Castella” („Dokument sporządzono w erze 900, za rządów hrabiego Rodriga w Kastylii”); tamże, s. 157–158.

⁶⁶ „Kastylia” w tym kontekście oznacza raczej luźny zespół marchii i terytoriów przygranicznych sąsiadujących z ziemiami kontrolowanymi przez muzułmanów niż spójną jednostkę polityczną.

⁶⁷ C. Estepa Díez, *La Castilla primitiva (750–931): condes, territorios y villas*, „Territorio, Sociedad y Poder” 9 (2009), s. 264.

⁶⁸ „Regnante Ranimiro in Obeto et comite Fredinando Gundissalbiz in Castella” („Za panowania Ramira w Oviedo i hrabiego Fernána Gonzáleza w Kastylii”); G. Martínez Díez, *Colectión documental del monasterio de San Pedro de Cardeña*, Burgos 1998, dok. 22.

⁶⁹ J. Valdeón Baruque, *Pierwsze kultury. Hiszpania rzymska i średniowiecze*, w: *Historia Hiszpanii*, red. M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Beruque, A. Domínguez Ortiz, przeł. S. Jędrusiak, Kraków 2012, s. 86.

⁷⁰ G. Martínez Díez, *El condado de Castilla*, s. 450.

istotnych, niemających nic do zaoferowania i niegodnych zaufania. Pełen hiszpański związek frazeologiczny brzmi: *no dar más por ellos que por una castaña*⁷¹.

Objęcie władzy w Kastylii przez Fernána Gonzáleza w zasadzie zamyka pierwszą część poematu, która obejmuje okres przed panowaniem „pierwszego hrabiego”. Jak można było zauważyć, są to fragmenty odwołujące się do emocji i zawierające obok historycznych także wątki religijne. Autor w tej części poematu zaczął budować obraz Kastylii, która przez wszystkie czasy stoi na straży wiary. Przedstawia ludzi w niej mieszkających jako bogobojnych naśladowców Apostołów – ludzi świętych, którzy oddają życie za wiarę. Narracja płynnie przechodzi od Gotów do Hiszpanów, a od Hiszpanów do Kastylijczyków. Zabieg ten jest charakterystyczny zwłaszcza dla dzieł powstających w XIII w. (utwory powstające na zlecenie Alfonsa X).

Różnice kulturowe i społeczne pomiędzy chrześcijańskimi mieszkańcami Półwyspu Iberyjskiego a przybyszami akcentowane są w różnych fragmentach poematu. Zarówno Goci (ariańscy), jak i Frankowie traktowani są jako obcy, lecz niepozbawieni ludzkich cech. Z kolei przedstawienie muzułmanów wygląda zupełnie inaczej. Zostali oni pokazani jako ludzie o makabrycznych upodobaniach, będący narzędziem zła i grzechu, którzy uciekają się nawet do kanibalizmu byle tylko unicestwić mieszkańców Hiszpanii. Ta różnica w postrzeganiu jednych i drugich najeźdźców spowodowana była zdecydowanie większą różnicą kulturową w stosunku do pochodzących z Północnej Afryki i Bliskiego Wschodu muzułmanów względem przedstawicieli tego samego, co Kastylijczycy, kręgu kulturowego – np. Franków. Różnica pomiędzy Gotem arianinem a Gotem katolikiem była z perspektywy autora poematu zdecydowanie mniejsza niż między Frankiem a Maurem. Pod koniec pierwszej części poematu pojawia się także inny rodzaj „obcego”, lecz ten wywodzi się z Hiszpanii (królestwa Leónu i Pampeluny). W pewnym momencie narracji Hiszpanie dzielą się na pomniejsze grupy, aby później znów się połączyć, stawiając wtedy już Kastylię i Kastylijczyków w centrum nowego państwa. Luis Fernandez Gallardo w artykule z 2014 r. zauważa, że autor poematu niejako projektuje rzeczywistość polityczną swoich czasów, przedstawiając Kastylię jako najważniejszą część królestwa Wizygotów, legitymizując tym samym jej prymat w „odbudowie” wizygockiego – chrześcijańskiego

⁷¹ Słowo *castaña* pojawia się w poemacie dwukrotnie (w strofach 176 i 420) i w obu przypadkach służy do określenia przeciwników jako niegodnych lub niewartych. Wyrażenie *dar* (*una/la/-*) *castaña* może również oznaczać: uderzyć kogoś lub sprawić mu dyskomfort; <https://www.rae.es/dhle/casta%C3%B1a> (dostęp: 1.08.2025).

– królestwa⁷². Niektórzy badacze (np. Fuentes⁷³ czy Fernandez Gallardo⁷⁴) uważają, że na powstanie pisanej wersji poematów mogła mieć wpływ seria sukcesów militarnych Kastylii lat czterdziestych i pięćdziesiątych XIII w. (podbój królestwa Murcji, a także zdobycie Sewilli). Odebranie muzułmanom tych terenów pozwoliło na stwierdzenie, że królestwo Kastylii i Leónu ponownie (niczym wcześniejsze królestwo Wizygotów) rozciąga się od morza do morza. Wydarzenie to nabrało niemalże mitycznego znaczenia, wywołując optymizm i nadzieję na szybkie odzyskanie całego półwyspu dla chrześcijaństwa.

Przedstawione fragmenty pokazują, jak w XIII w. wykorzystywano materiał historyczny do budowania poczucia przynależności do wspólnoty politycznej, jaką była monarchia Alfonsa X. To poczucie kształtowano z perspektywy XIII-wiecznej Kastylii i jej mieszkańców. Dumni ze swojej ziemi i ze swoich osiągnięć, Kastylijczycy przedstawiani są jako predestynowani do roli „najlepszych w Hiszpanii”. Teksty powstałe w Kastylii jednoznacznie umieszczają ją nie tylko w centrum Półwyspu Iberyjskiego, lecz także próbują umieścić Kastylię w centrum chrześcijańskiego świata, co koresponduje z dążeniami Alfonsa X do uzyskania korony cesarskiej lub tytułu króla (całej) Hiszpanii⁷⁵. Ponadto poemat zawiera naukę moralną: akcentuje ofiarną walkę, cnotę, posłuszeństwo wobec prawowitej władzy oraz zobowiązanie do kultywowania dziedzictwa świętych przodków, próbując zaszczerpić w odbiorcy poczucie przynależności społecznej i religijnej.

BIBLIOGRAFIA (BIBLIOGRAPHY)

Materiały źródłowe

Biblia Tysiąclecia, wyd. 5, Poznań 1999.

El tributo de las cien doncellas, ed. M. Fernandez y Gonzalez, Madrid 1853.

Isidorus Hispalensis, *Etymologiarum sive Originum libri XX*, ed. W.M. Lindsay, vol. 1, Oxford 1911.

⁷² L. Fernández Gallardo, *Conciencia nacional y devoción jacobea en el Poema de Fernán González*, „Romance Quarterly” 61 (2014), s. 183.

⁷³ M.E. Fuentes, *El Poema de Fernán González y el imperialismo castellano del siglo XIII*, „eHumanista” 35 (2017), s. 440.

⁷⁴ L. Fernández Gallardo, *La idea de ‘cruzada’ en el Poema de Fernán González*, „eHumanista” 12 (2009), s. 1–2.

⁷⁵ Ó. Villarroel González, *La visión de los reinos peninsulares en la Edad Media a través de la diplomacia: ¿comunidad o alteridad?*, w: *Alteridad ibérica: El otro en la Edad Media*, ed. P. Martínez García, Murcia 2021, s. 113.

- Isidorus Hispalensis, *Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum*, ed. J.-P. Migne, Patrologia Latina, vol. 83, Paris 1844–1855, col. 1057-, przekład na polski: Izidor z Sewilli, *Historia Gotów, Wandalów i Swebów*, przeł. A. Foryt, Kraków 2017.
- Lucas de Tuy, *Chronicon mundi*, Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis 74, ed. E. Falque, Turnhout 2003.
- Poema de Fernán González*, ed. J. Victorio, Madrid 1998.
- Rodericus Ximinius de Rada, *Historia de rebus Hispaniae sive Historia Gothica*, ed. J. Fernández Valverde, Turnhout 1987.

Opracowania

- Abad F., *El Islam y el concepto de España en la Edad Media*, „Anaquel de estudios árabes” 3 (1992), s. 61–72.
- Aguado J., *La Historia, la Reconquista y el protonacionalismo en el Poema de Fernán González*, „Arizona Journal of Hispanic Cultural Studies” 3 (1999), s. 17–31.
- Alcatena M.E., *Lo sobrenatural como impronta monástico-clerical en el Poema de Fernán González*, „Revista de Literatura Medieval” 29 (2017), s. 43–58.
- Bariani L., *Almanzor*, San Sebastián 2003.
- Cardella de Iracheta M., *Alfonso El Sabio*, Madrid 1946.
- Collins R., *Hispania Wizygotów, 409–711*, tłum. J. Lang, Warszawa 2007.
- Collins R., *Visigothic Spain, 409–711*, Oxford 2004.
- Dümmer Scheel S., „Cuestión Judía” en *España durante el reino visigodo acusación de conjura contra el monarca bajo el reinado de Egica (694)*, „Revista de Historia y Geografía” 20 (2007), s. 83–114.
- Escalona J., *Family Memories: Inventing Alfonso I of Asturias*, w: *Building Legitimacy: Political Discourses and Forms of Legitimation in Medieval Societies*, eds I. Alfonso, H. Kennedy, J. Escalona, Leiden 2004, s. 223–248.
- Estepa Díez C., *La Castilla primitiva (750–931): condes, territorios y villas*, „Territorio, Sociedad y Poder” 9 (2009), s. 261–278.
- Fernández Gallardo L., *Conciencia nacional y devoción jacobea en el Poema de Fernán González*, „Romance Quarterly” 61 (2014), s. 179–191.
- Fernández Gallardo L., *La idea de ‘cruzada’ en el Poema de Fernán González*, „eHumanista” 12 (2009), s. 1–32.
- Ferreira M.P., *The Medieval Fate of the Cantigas de Santa Maria: Iberian Politics Meets Song*, „Journal of the American Musicological Society” 69 (2016), s. 295–353.
- Fuentes M.E., *El Poema de Fernán González y el imperialismo castellano del siglo XIII*, „eHumanista” 35 (2017), s. 439–453.
- Furtado R., *Isidore of Seville and Rodrigo Ximénez de Rada*, „Medievalista” 34 (2023), s. 1–29.
- García Fitz F., *La Reconquista: un estado de la cuestión*, „Clio & Crimen Revista del Centro de Historia del Crimen de Durango” 6 (2009), s. 142–215.

- González García A., *La imperialización de los reinos romano-germánicos: Los casos visigodo y vándalo*, „Antesteria: debates de Historia Antigua” 1 (2012), s. 359–369.
- González García V.J., *Bernardo del Carpio y la batalla de Roncesvalles*, León 2007.
- González Jiménez M., *Alfonso X el Sabio*, Sevilla 2021.
- Guerrero V., *Literatura, oratura y el cantar de Fernán González*, „Revista de poética medieval” 6 (2001), s. 27–51.
- Kochanek P., *Gog – eschatologiczny i realny wróg z Północy w literaturze patrystycznej i średniowiecznej*, „Vox Patrum” 79 (2021), s. 145–174.
- López Guil I., *Libro de Fernán Gonçález*, Madrid 2001.
- Losada Badía E., *Latinidad de alcaide y de alcalde*, „Revista de Filología de la Universidad de La Laguna” 15 (1997), s. 119–131.
- Malinowski M., *Stosunki polityczne między Królestwem Kastylii a Emiratem Granady 1246–1275*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia historica” 67 (2000), s. 75–106.
- Martín J.L., *Historia de España*, vol. 3, *Baja edad media*, Barcelona 1985.
- Martínez Díez G., *Colección documental del monasterio de San Pedro de Cardeña*, Burgos 1998.
- Martínez Díez G., *El condado de Castilla (711–1038): la Historia frente a la leyenda*, vol. 1, Valladolid 2015.
- Martínez Ortega R., *Acerca de un comentario sobre el rey Wamba (672–680) y la Chronica Naierensis (s. XII)*, „Fortunatae: Revista canaria de Filología, Cultura y Humanidades Clásicas” 9 (1997), s. 215–221.
- Mendyk J., *Dwie twarze bohatera. Rodrigo Diaz a jego wizerunek w „Pieśni o Cydzie”*, Kraków 2023.
- Pierre Bronisch A., *Precisiones sobre algunas informaciones históricas en la „Crónica de Alfonso III”*, „Edad Media: revista de historia” 12 (2011), s. 35–66.
- Repollés Aguilar J., *Historia de España*, Barcelona 1973.
- Rodríguez de la Peña M.A., *Rex excelsus qui scientiam diligit: la dimensión sapiencial de la Realeza alfonsí*, „IX Semana de Estudios Alfonsíes” (2014), s. 107–136.
- Rodríguez de la Peña M.A., *Rex strenuus valde litteratus: Strength and Wisdom as Royal Virtues in Medieval Spain (1085–1284)*, w: *Princely Virtues in the Middle Ages, 1200–1500*, eds I. Bejczy, C.J. Nederman, Turnhout 2007, s. 33–50.
- Sastre Ariza S., *Guiraut de Riquer y Alfonso X el Sabio: distinguir en serio entre juglares y trovadores (una breve reflexión sobre la poesía de ayer... ¿de hoy?)*, „Toletum. Boletín de la Real Academia de Bellas Artes y Ciencias Históricas de Toledo” Extra 2 (2022), s. 207–226.
- Serrano L., *Cartulario de San Pedro de Arlanza, antiguo monasterio benedictino*, Madrid 1925.
- Soto Vázquez J., *El comentario de textos en secundaria: ejemplo de la estructura del Poema de Fernán González*, Tejulo 1 (2008), s. 31–43.
- Strzałkowa M., *Historia literatury hiszpańskiej*, Wrocław 1966.
- Strzelczyk J., *Goci – rzeczywistość i legenda*, Poznań 2003.

- Valdeón Baruque J., *Alfonso X: la forja de la España moderna*, Barcelona 2003.
- Valdeón Baruque J., *El Reino de Castilla en la Edad Media*, Madrid 1968.
- Valdeón Baruque J., *Pierwsze kultury. Hiszpania rzymska i średniowiecze*, w: *Historia Hiszpanii*, red. M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Baruque, A. Domínguez Ortiz, przeł. S. Jędrusiak, Kraków 2012.
- Veiga A., *Poema de Fernán González. Ante la reconstrucción lingüística de un texto poético castellano medieval*, „Itinerarios. Revista de estudios lingüísticos, literarios, históricos y antropológicos” 23 (2016), s. 187–213.
- Veiga A., *Transmisión y genealogía textual del „Poema de Fernán González”*, „Moenia” 22 (2016), s. 143–179.
- Villarroel González Ó., *La visión de los reinos peninsulares en la Edad Media a través de la diplomacia: ¿comunidad o alteridad?*, w: *Alteridad ibérica: El otro en la Edad Media*, ed. P. Martínez García, Murcia 2021, s. 97–122.
- Viña Liste J.M., *Cronología De La Literatura Espanola. Edad Media: 1*, Madrid 1991.
- Zwolski E., *Kasjodor i Jordanes. Historia gocka, czyli Scytyjska Europa*, Lublin 1984.

Netografia

- <https://rbmecat.patrimonionacional.es/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=90> (dostęp: 14.02.2024).
- <https://www.rae.es/dhle/casta%C3%B1a> (dostęp: 1.08.2025).
- Quijera Perez J.A., *El tributo de las cien doncellas. Un viejo mito mediterraneo*, <https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/el-tributo-de-las-cien-doncellas-un-viejo-mito-mediterraneo/html/> (dostęp: 10.03.2024).

O autorze:

mgr Mateusz Jezuit – doktorant w Szkole Doktorskiej Nauk Humanistycznych i Sztuki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie w dyscyplinie historia.

Zainteresowania badawcze: dzieje średniowiecznych królestw Półwyspu Iberyjskiego, ze szczególnym uwzględnieniem Królestwa Kastylii w okresie panowania Ferdynanda III i Alfonsa X. Praca doktorska poświęcona jest przekazom dotyczącym Wizygotów w XIII-wiecznych utworach kastylijskich.

e-mail: mateusz.jezuit@gmail.com